

Bölcsei Andrea

Fordítás, adaptáció és helynévtörténet: magyar és angol helynévtípusok kontrasztív vizsgálatának gyakorlati tanulságairól

1. A dolgozat tárgya

Jelen dolgozat angol nyelvű, fordított névtudományi szakszövegekben jelentkező magyar helynevek értelmező jelleggel megvalósuló célnyelvre ültetésének lehetőségeit vizsgálja helynévtörténeti példákon keresztül. A tulajdonnevek fordításáról, a fordítási műveletek típusairól szóló szakirodalom főként idegen közösségekhez tartozó denotátumú, s ezért idegen nyelvű nevek anyanyelven való visszaadásának problémáival foglalkozik. Az itt tárgyalt kérdés speciálisabb természetű: az alábbiakban arra keresem a választ, hogyan tehetők kellően informatívvá a magyarról angolra fordított onomasztikai szakszövegekben a tárgyalt névtani jelenségek kapcsán illusztratív példaként felhozott magyar történeti helynevek a magyarul nem tudó olvasók számára; milyen fordítói műveletek segítségével lehet a nemzetközi szakirodalomban előkerülő magyar helynevek angol nyelvű, a magyar név szemantikai és grammatikai felépítését is lehetőség szerint pontosan tükröző értelmezését megadni.

A kérdést ezúttal három szempontból kívánom megvilágítani. Először a tulajdonnevek fordításakor elvi szinten alkalmazható műveletek szakirodalmi értékelését mutatom be röviden; majd esettanulmányként egy konkrét példán keresztül, KÁLMÁN BÉLA „A nevek világa” című munkájának 1978-ban, VIRÁGOS ZSOLT által készített angol változata alapján veszem számba a lehetséges fordítói megoldásokat; végül pedig egy olyan értelmezési stratégia alkalmazásának jogosultsága mellett érvelek, amely angol anyanyelvű vagy angolul jól beszélő, s így az angol kultúrkört is vélhetően jól ismerő névkutatók számára segítheti a magyar helynevek jelentésbeli és nyelvi szerkezetének azonosítását, s amellyel magyar–angol viszonylatban — talán a módszer kivitelezése által megkívánt speciális ismeretek szükségessége miatt — magam ez ideig nem találkoztam.

2. A tulajdonnév-fordítási műveletek szakirodalmi értékelése

2.1. Nyilvánvaló, hogy a fenti kérdések megválaszolása elválaszthatatlan a tulajdonnevek fordításának legáltalánosabb problémáitól, így például annak meghatározásától, hogy mikor jelentkezik igény egy név lefordítására, s mit is érthe-

tünk pontosan a név „lefordítása” alatt. Amennyiben egy denotátum jelentősége túllép annak a közösségnek a határain, amelyhez tartozik, s amely azt eredendően identifikáló funkciójú névvel látta el, szükségessé válik a denotátum idegen nyelvű megjelölése. J. SOLTÉSZ KATALIN megfogalmazásában: „A tulajdonnév lefordítása voltaképpen ugyanannak az egyedi denotátumnak megjelölése más nyelv eszközeivel” (1979: 118).

Az ismertebb szakirodalom a tulajdonnevek ebben az értelemben vett fordításának kérdéseit a névtudomány oldaláról (J. SOLTÉSZ 1967, 1979: 118–23; KÁLMÁN 1967; HAJDÚ 2003: 143–5; VÁRNAI 2005: 77–84; VERMES 2005), illetve a fordításelmélet irányából (KLAUDY 1997; ALBIN 2003, 2004; CASTAÑEDA-HERNÁNDEZ 2004; SÄRKKÄ 2007; PARIANOU 2007; MIZANI 2008; PUSZTAI-VARGA 2008) közelíti meg. Mindkét kiindulópont képviselői egyetértenek abban, hogy a tulajdonnevek fordításának lehetséges módozatai összefüggésben állnak a tulajdonnév bizonyos nyelvi, nyelvhasználati jellemzőivel: így a tulajdonnév sajátos jelentésszerkezetével (lásd pl. J. SOLTÉSZ 1967: 281, 1979: 118–9; VÁRNAI 2005: 77–9; VERMES 2005: passim); a tulajdonnév alkotóelemeinek közszói transzparenciájával, ennek kapcsán a tulajdonnév és a köznévi elhatárolhatóságának kérdéskörével (lásd pl. J. SOLTÉSZ 1967: 281–3, 1979: 118–9; HAJDÚ 2003: 143–5; VÁRNAI 2005: 78, 84); a tulajdonnév szövegbeli funkciójával (lásd pl. PARIANOU 2007: 409–13); a tulajdonnév kulturális reália értékével (lásd pl. KLAUDY 1997: 36–8; VÁRNAI 2005: 83–4; PUSZTAI-VARGA 2008: 89); a nyelvhasználat konvencióival (így pl. az idegen név célnyelvbéli meghonosodásának idejével, vö. korán átvett személynevek a magyarban: *Tell Vilmos*, *Clark Ádám*, *Verne Gyula*; J. SOLTÉSZ 1967; VÁRNAI 2005: 84); sőt, bizonyos nyelvhasználaton kívüli (pl. politikai) tényezőkkel (J. SOLTÉSZ 1967; vö. a szerző által idézett, a szovjet kultúrkörhöz tartozó, főként direkt fordítással keletkezett nevek: pl. *Téli Palota*, *Vörös tér*, *Szellőcske* és *Szenecske* úrkutyák); stb. Egyetértés mutatkozik a szakirodalmi szerzők között a tekintetben is, hogy a tulajdonnevek kapcsán a „fordítás” fogalma igen tágan értelmezhető: a nevek idegen nyelvre történő áttünetésekor az alkalmazható műveletek a fordítás teljes hiányától (a névalak változtatás nélküli átvitele a forrásnyelvből a célnyelvbe) a névforma erőteljes átalakítását eredményező modifikációig terjedő skálán helyezkedhetnek el. Annak megítélése azonban, hogy ez a skála pontosan hány részre osztható, illetve hogy a tulajdonnév mely nyelvi sajátosságai tekinthetők alapvetőnek a megfelelő fordítói művelet kiválasztásában, már az egyes szerzők által alkalmazott különböző elméleti keretek függvénye.

2.2. A szakirodalmi művek egy része elméleti igényrel, másik része a gyakorlat oldaláról közelít a tulajdonnevek fordításának problematikájához. Az elméleti igényű munkák maguk is lényegében két különböző alapállásból kiindulva vizsgálódnak. Míg bizonyos művek a név formai oldalát, azaz a tulajdonnév belső szerkezetének azonosíthatóságát, s ezzel összefüggésben a név egészének

vagy elemeinek közszói átlátszóságát, valamint a tulajdonnév denotátumának típusát vélik meghatározónak az alkalmazandó fordítási eljárás azonosításában (pl. J. SOLTÉSZ 1967, 1979: 118–23; KÁLMÁN 1967; HAJDÚ 2003; VÁRNAI 2005: 77–84; SÁRKKÁ 2007), addig más munkák a név szövegbeli funkcióját, a név szövegtípus által meghatározott kommunikatív-funkcionális értékét tekintik lényegesnek a megfelelő fordítói művelet kiválasztásában (pl. VERMES 2005; PARIANOU 2007).

Mindkét nézőpont képviselői összegyűjtik a tulajdonnevek fordításának elviekben lehetséges metódusait. A nevek idegen nyelvre történő átültetésének módzatai között valamennyien felsorolják a név változatlan, illetve a célnyelvnek csak a fonotaktikai szabályaira tekintettel lévő átvitelének (pl. *Tower Bridge*, *Róma*), a név fordításának (J. SOLTÉSZ KATALIN itt elkülöníti a teljes: pl. ang. *Cape Town* ~ m. *Fokváros*, ang. *Chanel Islands* ~ m. *Csatorna-szigetek*; illetve a névrészekre: pl. ang. *North-Dakota* ~ m. *Észak-Dakota* vagy névelemekre is: pl. ném. *Wörthersee* ~ m. *Wörthi-tó* kiterjedő részleges fordítást), valamint a név (be)helyettesítésének (pl. ném. *Wien* ~ m. *Bécs*, ol. *Venezia* ~ m. *Velence*) a lehetőségét. A finn HEIKKI SÁRKKÁ fordítástechnikai szempontból bizonyos esetekben szükségesnek tartja a név elhagyását (pl. ang. *I have Hobson's choice* ~ m. *egyáltalán nincs választásom* állandósult kifejezések), illetve a név kiváltását (pl. ang. *to carry coals to Newcastle* ~ m. *Dunába vizet hord* frazémák). E két utóbbi eljárás mód helyet kap a VERMES ALBERT PÉTER által azonosított lehetséges tulajdonnév-átültetési metódusok között is, a név erőteljes átalakulását eredményező „modifikáció” gyűjtőfogalom alatt (a fenti két műveleten túl a szerző megállapítása szerint ide tartozik még pl. a név közszói kiegészítéssel történő érthetővé tétele is: pl. ol. *il Po* ~ m. *Pó folyó*).

A két nézőpont legfontosabb eltérése a tulajdonnevek fordításkor megfigyelhető viselkedéséről mondottakban érhető tetten. A névformák belső szerkezetének azonosítására fókuszáló első nézőpont képviselői nem tudnak a nevek fordításának szükségességét irányító pontos szabályokat azonosítani. VÁRNAI JUDIT SZILVIA megfogalmazásában: a tulajdonnevek tekintetében „nem (...) formalizálható, hogy pontosan mely esetekben kell fordítani, és mikor nem. A döntések a rendszerszerűség helyett egyfelől kulturális meghatározottságúak, a konvenciót követik, másrészt a beszélő nyelvi intuíciói állnak mögöttük” (2005: 82). A fordítást irányító szabályok hiányát J. SOLTÉSZ KATALIN két ellentétes elv ütközésével magyarázza: „Az egyik a tulajdonnév változatlansága, amely szervesen összefügg azonosító funkciójával. A másik az érthetőség, az adott nyelvi rendszerbe való beilleszkedés követelménye. Minthogy a két elv egyszerre nem érvényesülhet, hol az egyik, hol a másik kerekedik felül” (1967: 292). A név szövegbeli funkciójának megtartását szem előtt tartó második nézőpont képviselői ugyanakkor a tulajdonneveknek a kommunikációs folyamat sikeres kivitelezésében játszott szerepére, s ezzel összefüggésben a neveknek a kommunikációs

folyamat törvényszerűségei által meghatározott rendszerszerű fordításbeli viselkedésére irányítják a figyelmet (vö. VERMES 2005; PARIANOU 2007).

2.3. Több tanulmány a gyakorlat oldaláról mutatja be bizonyos névfajták egyedeinek fordítási nehézségeit. Mai magyar személyneveknek tudományos végzettséget igazoló latin nyelvű oklevelekben történő célnyelvre ültetése során felmerülő fodítási és adaptációs lehetőségek alkalmazását mutatja be RIHMER ZOLTÁN (2008). Magyar földrajzi nevek (pl. folyónevek, helységnevek, tájnevek, országnevek) angolra fordítása kapcsán konkrét példákon keresztül ad tanácsot PERÉNYI KÁROLY (1981) és — a földrajzinév-szabványosítás szükségességét kiemelve — GERCSÁK GÁBOR (2007, 2008). A térképi tulajdonnévírás magyar vonatkozásainak jelenlegi állapotáról számol be MIKESY GÁBOR (2008). A mexikói GILBERTO CASTAÑEDA-HERNÁNDEZ (2004) kivételként viselkedő névformák sorának számbavételével igazolja, hogy a földrajzi nevek fordításával kapcsolatban tendenciák ugyan kimutathatók (pl. a régi alapítású, nagyobb európai városok nevének idegen nyelvű megfelelőit gyakran fordítással hozzuk létre, míg a később létrejött amerikai nagyvárosok nevét inkább átvisszük a célnyelvre; a spanyolban a *-burg* végű európai városnevek *-o* végződést kapnak, az azonos végű amerikai településnevek azonban változatlanok maradnak; a spanyol eredetű, *-a-ra* végződő, nőnemű földrajzi nevek franciául, a nem megtartása miatt, gyakran *-e* végűvé lesznek), de általános érvényű szabályszerűségekkel nem számolhatunk. Tulajdonnév-fordítással kapcsolatos típusproblémák (pl. a forrásnyelvben többes számú, határozott névelővel álló vagy grammatikai nemmel rendelkező földrajzi nevek célnyelvi megfelelőinek kidolgozása; a forrásnyelv és a célnyelv betűkészletében jelentkező eltérések kezelése a tulajdonnevek átvitele során; egyes helynevek történelmi és geopolitikai tényezők eredményezte változásainak lehetséges hatása a fordításban; többnemzetiségű területek földrajzi neveinek idegen nyelvre ültetése) megoldására tesz javaslatokat két, összetartozó tanulmányában az amerikai egyesült államokbeli VERÓNICA ALBIN (2003, 2004). Tanácsa szerint a fordítónak hivatalos névjegyzékek, valamint célnyelvi szövegek tanulmányozása révén kell ismereteket gyűjtenie az egyes tulajdonnevek konvencionális idegen nyelvi megfelelőiről. FARKAS TAMÁS egy tanulmányában a fordítandó nyelvi elem közszóként, illetve tulajdonnévként való felfogásának, szónévi vagy jelnévi jellegének a használandó fordítói eljárásra gyakorolt hatását vizsgálja (2009); egy másik ide kapcsolódó munkájában rosszul megválasztott fordítói műveletek alkalmazásának eredményeként létrejött téves tulajdonnév-fordításokat elemez (2007).

2.4. Összegezve a tulajdonnevek idegen nyelvre ültetésének lehetséges módszereit mérlegelő szakirodalom tanulságait megállapíthatjuk, hogy a fordítónak mindig a célkultúra összefüggéseinek ismeretében kell az egyes nevek célnyelvi közönség által legeredményesebben értelmezhető visszaadásának módját kidolgoznia (vö. még ALBIN 2003: 2, 2004: 6).

3. Magyar helynévi példák angol nyelvű szakszövegben

Az alábbiakban KÁLMÁN BÉLA „A nevek világa” című művének 1978-ban kiadott angol változatában figyeljük meg azokat az eljárásokat, amelyeket a kötet fordítója, VIRÁGOS ZSOLT alkalmazott a magyar helynévi példák angolra ültetésekor.¹ Jegyezzük meg, hogy a fordítónak nem volt könnyű dolga: a helynévi példák ezúttal ugyanis bizonyos névtani jelenségek megvilágítására, egyes névtípusok magyar nyelvben való létezésének igazolására kerültek be a szövegbe. Ily módon elsősorban nem a nevek denotációjának, hanem azok nyelvi felépítésének visszaadása, a magyar helynevek angol nyelvű értelmezésének kidolgozása volt a fordító feladata.

3.1. Az egyes magyar helynevek nyelvi szerkezetének érzékeltetésére a fordító leggyakrabban a névbeli alkotóelemek közszoói jelentésben történő, s az alkotóelemek grammatikai viszonyát feltüntető fordításának gyakorlatával él. Az így keletkezett direkt fordításokat a név után, többnyire zárójelben közli, jelentéssel vagy anélkül, pl. „*Hosszúrét* (‘long meadow’)” vagy „*Belsőhegy* (inner hill)” (WN. 97, 96). Bizonyos összetett helynevek esetében a név felépítését bemutató közszoói értelmezést a fordító nem szószerkezet formájában, hanem névrészenként haladva, egyenlőségjelek segítségével adja meg, pl. „*Nádudvar* and *Nemesnádudvar* (*nád* = reed, *udvar* = [court]yard, *nemes* = noble; [...])” (WN. 131).² A magyar helynevek szerkezetét illusztráló angol szintagmákban az egyes névrészeknek megfelelő elemek kezdődhetnek kisbetűvel, illetve — a tulajdonnévi jelleg érzékeltetésére — nagybetűvel egyaránt, pl. „*Hosszúmező* (long field)” és „*Nagyerdő* (‘Big Forest’)” (WN. 100, 12). Az értelmező szerepű angol kifejezés tagjai egybe-, kötőjellel és különírva is jelentkezhettek, pl. „*Sáros-patak* (Muddybrook)”, „*Kapuvár* (‘gate-castle’)” és „*Magyarfalva* (‘Hungarian village’)” (WN. 100, 97, 153).

Morfematikai szerkesztéssel alkotott helyneveink esetében a névformáns jelenlétére — ha a szövegben tárgyalt jelenség megértéséhez erre szükség van — az angol értelmezés utal, pl. „*Iváncsod* (the personal name *Iván* + *cs* + the suffix *d*)” (WN. 160); máskor a formánst nem jelöli, pl. „*Kisfalud* (little village)” (WN. 97). A név alapszavának közszoói jelentése függvényében megeshet, hogy a fordító ugyanazt a magyar névformánst különböző módokon adja vissza a nevek angol értelmezése során, vö. pl. az alapszó jelentésének megadása mellett az *-s* morféma jelentésmódosító szerepének jelölését a következő nevek esetében: „*Tölgyes* (oak-grove)”, „*Seregélyes* (the abode of starlings)”, „*Lóherés*

¹ Az angol fordítás a mű 1973-ban megjelent harmadik kiadása alapján készült.

² Más esetekben az egyenlőségjel nem a közszoói jelentés megadását, hanem a többtagú nevek névrészeinek azonosítását vezeti be, pl. „*Héjós* = *hév* ‘warm’ + *jó* ‘river’” (WN. 114).

(clover-field)” (WN. 100, 150).³ Ugyanígy szükség lehet arra, hogy a fordító különbözőképpen értelmezze a szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett nevek azonos névrészeit a különböző névszerkezetekben, pl. „*Erdőhegy* (wooded hill)”, „*Erdővég* (forest’s end)” (WN. 126). Más lehet az angol értelmezése bizonyos településformára utaló magyar szavaknak, ha azok általánosságban, földrajzi köznévként jelentkeznek a szövegben, pl. „*-háza* (cf. *ház* ‘house’)”, „*-szállása* (*szállás* ‘living quarters’)” (WN. 140); illetve ha konkrét jelzős szerkezetű helységnevek névrészeiként vannak jelen, pl. „*Pálháza* ‘Paul’s farmhouse’, *Fülöpszállás* ‘Philip’s settlement’” (WN. 100). Egyes névrészek magyar közszói jelentés hiányában nem fordíthatók, vö. pl. az *Őrs* név török méltóságnévre utaló jelentésének tisztázása mellett a „*Kecskekő-örs* ‘goat-stone-örs’” értelmezést (WN. 139).

Újabb nehézséget jelent, ha a helynév etimológiáját is meg kell adni az angol értelmezés során. Ezt a kiinduló nyelv megjelölésével, a név alkotóelemeinek a megfelelő idegen nyelvi közzavakkal való azonosításával, illetve ez utóbbi kifejezések angol jelentésének megadásával végzi el a fordító, pl. „*Zagyva* ([...] Slavic *sadyava* ‘sooty, turbid, black’)”, „*Csesztreg* ([...] Slavic *čist* ‘clean’ + *strug* ‘flow’)” (WN. 113).⁴ A fenti három tényezőtől az eredeti szerzői szöveg függvényében alkalmanként egy-egy elmaradhat, pl. „*Csongrád* (*černi-grad* ‘black castle’)”, „*Tapolca* (< Slavic ‘warm’)” (WN. 97, 100).⁵ Bizonyos esetekben ugyanakkor az idegen eredetű név egyes alkotóelemeinek magyar megfelelőit is megtaláljuk, pl. „*Karas ~ Krassó* ([...] Turkish *kara* ‘fekete’, E. ‘black’ + *sugh* ‘water’)”, „*Borsova* (*Borsé* ‘of Bors’)” (WN. 113, 139).⁶ Hasonló levezetéssel találkozunk az elhomályosult felépítésű magyar eredetű nevek angol értelmezésekor is, pl. „*Kéthely* (< *kedd-hely* ‘Tuesday-place’, Somogy Co.)”, „*Akli ~ Akali* (< *akol* ‘sheep-fold’ + *i*)” (WN. 135).⁷ Az etimológiai levezetéseket, mint láthatjuk, néhol < jel vezeti be, ennek alkalmazása azonban nem kötelező.

Az egyes helyneveknek az őket alkotó elemek közszói jelentése alapján történő értelmezése ugyanakkor nem mindig vezet könnyen értelmezhető angol kifejezésekhez. Ilyen esetekben a fordító leggyakrabban *lit.* (*literally* ‘szó szerint’) rövidítés után adja meg a név direkt fordítását, melyhez aztán magyaráza-

³ Az *-s* morféma jelentésmódosító szerepének illusztrálására alkalmazott angol közzavak a példákban: *grove* ‘kisebb erdő, berek’, *abode* ‘tartózkodási hely’, *field* ‘mező’.

⁴ Az eredeti szöveg: „*Zagyva* ([...] szláv *szagyava* ‘kormos, fekete, zavaros’)”, „*Csesztreg* ([...] szláv *čist* ‘tisztá’ + *strug* ‘folyás’)” (NV.³ 132).

⁵ Az eredeti szöveg: „*Csongrád* (*černi-grad* ‘fekete vár’)”, „*Tapolca*” (NV.³ 115, 118).

⁶ Az eredeti szöveg: „*Karas ~ Krassó* ([...] török *kara* ‘fekete’ + *sugh* ‘víz’)”, „*Borsova* (*Borsé*)” (NV.³ 132, 162).

⁷ Az eredeti szöveg: „*Kéthely* (< *kedd-hely*, Somogy m.)”, „*Akli ~ Akali* (< *akol* + *i*)” (NV.³ 157, 158).

tot fűz, vö. pl. az *Ardó* helynevek magyarázatakor: „*erdő-óvó* (lit. 'forest protector', i.e. game-keeper)” (WN. 132).⁸ A magyarázat az eredeti magyar szövegnek megfelelően vonatkozhat a név egészének motivációjára, denotációjára is, pl. „*Arasz u.* (lit. 'span-long street', a very short street)”, „*Lófejek* (lit. 'horse-heads', hilly forest)” (WN. 145, 149).⁹ A névalak angol értelmezése néhány esetben körülírással formálható meg a leghatékonyabban, pl. „*Váralja* (outlying grounds of a fortress)”, „*Bükkös* (beech-grove)” (WN. 100). Más példák kapcsán az angol értelmezés a magyar eredetit követve szöveges formában van kifejtve, pl. „The word *Salgó* is often used as a place-name. It means 'shining, bright'.”; „*Ócsa* (Pest Co.) comes from a Turkic wish-name meaning 'love, caress!’” (WN. 124, 138).¹⁰

A név szerkezetének az alkotóelemek közszoói jelentése és azok grammatikai viszonya alapján való értelmezése néhány esetben azonban pontatlanságok, következetlenségek kialakulásához vezethet. Bár a név egészének értelmezése lényegében helyes marad, az egyes névalkotó elemek jelentésének azonosítása vonatkozásában az olvasó téves következtetéseket vonhat le azokban az esetekben, amelyekben az értelmező szerepű angol kifejezés szórendje eltér a magyar névrészeknek a helynévben megvalósuló sorrendjétől, pl. „The name *Erdély* (Transylvania) comes from the combination *erdő + elve*, meaning the territory »beyond or on the other side of the forest«, just as in *Havaselve* (Muntenia), which means the region beyond the southern Carpathian Mountains.”¹¹ (WN. 102). Ez a példa azt is illusztrálja, miként maradhatnak a szövegben az angol nyelvű olvasó számára nem értelmezhető magyar névrészek magyarázat nélkül (lásd a *havas* névrész értelmezésével kapcsolatos szövegbeli bizonytalanságot). A szövegrészletben leírt névtani jelenség illusztrálását szolgáló magyar névformák adott kontextusban leginkább megfelelő angol értelmezésének kidolgozása könnyen eredményezheti, hogy ugyanaz a magyar helynév némiképp eltérő angol értelmezéssel jelentkezik a szöveg különböző szakaszaiban, pl. „*Csongrád* (*černi-grad* 'black castle')”, másutt: „*Csongrád* (black fortress)”; „*Sárospatak* (Muddybrook)”, másutt: „*Sárospatak* (muddy brook)”; „*Kapuvár* ('gate-castle')”, másutt: „*Kapuvár* (cf. *kapu* 'entrance, gate' a reference to the entrance through the *gyepü*, a medieval defence-system)”; „*Dunaiújváros* ('Danube new city')”, másutt: „*Dunaiújváros* (Danube-new-town)” (WN. 97, 130, 100, 125, 97, 130, 131, 153).

⁸ Az eredeti szöveg: „*erdő-óvó* (erdőőr)” (NV.³ 153).

⁹ Az eredeti szöveg: „*Arasz u.* (rövid utcácska)”, „*Lófejek* (dombos erdő)” (NV.³ 168, 173).

¹⁰ Az eredeti szöveg: „Gyakori hegynév a *Salgó*. Jelentése 'csillogó, fénylő'.”, „*Ócsa* (Pest m.) török kívánságnévből való: szeress, becézz!” (NV.³ 145, 161).

¹¹ Az eredeti szöveg: „*Erdély* neve az *erdő+elve* szóösszetételből származik, jelentése: erdőtől túli rész, éppen úgy, mint *Havaselve* (Munténia) a brassói, fogarasi és szebeni havasoktól túli terület.” (NV.³ 120).

3.2. Bizonyos névtani kérdések tárgyalásakor a szövegkörnyezet nem kívánja meg a szakaszban elemzett jelenséget illusztráló magyar helynevek valamennyi alkotóelemének angol nyelvű azonosítását. Némely esetben elegendőnek mutatkozik a magyar vagy idegen eredetű tövet, illetve annak angol jelentését megadni: így jár el a fordító a népnevekből keletkezett, illetve a természeti viszonyokra vonatkozó tájneveink ismertetésekor, cf. (< *confer* 'vö.')

rövidítéssel utalva arra, hogy ezúttal csak a helynév alapszavának értelmezésével találkozunk, pl. „*Kiskunság, Nagy-kunság* (cf. *kun* 'Cumanian')”, „*Hajdúság* (cf. *hajdú* 'Heyduck, Haiduk', etc.)”; „*Ormánság* (cf. Turkish *urman* 'forest')” (WN. 102).¹²

Az éppen tárgyalt onomasztikai jelenség megvilágítására összetett helynevek esetében elegendő lehet a bővítményrészként, illetve az alaprészként funkcionáló névrész angol értelmezésének megadása, pl. „In the case of division, the original place-name is retained, with new anterior constituents added like *kis* 'little, small' and *nagy* 'great, big', *ó* 'old' and *új* 'new', or *alsó* 'lower' and *felső* 'upper', as in *Nagyrécsce — Kisrécsce, Nagypáli — Kispáli, Ószentiván — Újszentiván, Alsógöd — Felsőgöd*, etc.”;¹³ „Ownership as well as the cultivation of land are expressed in place-names with the post-constituent *-telek* (plot, patch, ground-plot) like *Kistelek* (Csongrád County), *Nyírtelek* (Szabolcs County), etc.”¹⁴ (WN. 121, 128). Az angol jelentések és a magyar nevek sorrendjének az alapszöveg által meghatározott különbözősége ezúttal is téves következtetések levonására készítheti a magyarul nem tudó olvasót, pl. „The attribute used for dark-water rivers is normally *black* for light-water ones the distinctive word is *white*. In Hungary, this is how the two *Körös* rivers are distinguished (*Fehér-* and *Fekete-Körös*; the third branch of the river *Sebes-Körös*, *sebes* meaning 'swift' did not get its name from its colour); the same practice was followed in naming the two upper arms of the *Tisza* river, too (*Fehér-Tisza, Fekete-Tisza*).”¹⁵ (WN. 113).

¹² Megjegyzendő azonban, hogy a könyv szövegének egészében a cf. rövidítés az etimon megadását, pl. „*Kászon* ([...] cf. Slavic *kvasn* 'sour')”, „*Kovácsna* ([...] cf. Slavic *kvasna* 'sour')” (WN. 114); illetve a helynevet alkotó közszói eredetű névrészek angol jelentésének azonosítását is bevezetheti, pl. „*Melegmál* (cf. *meleg* 'warm', *mál* 'southern slope'; Mecsek)”, „*Hajdúhadház* (cf. *hajdú* 'Haiduk', *had* 'clan', *ház* 'house, home')” (WN. 120, 131).

¹³ Az eredeti szöveg: „Osztódáskor az eredeti községnév megmarad, csak a két új falu *kis* és *nagy*, *ó* és *új*, vagy *alsó* és *felső* előtagú részekre oszlik, mint *Nagyrécsce — Kisrécsce, Nagypáli — Kispáli, Ószentiván — Újszentiván, Alsógöd — Felsőgöd* stb.” (NV.³ 141–2).

¹⁴ Az eredeti szöveg: „Birtoklásra és a föld megművelésére utal a *Kistelek* (Csongrád m.), *Nyírtelek* (Szabolcs) és a többi *-telek* utótagú helynév.” (NV.³ 149).

¹⁵ Az eredeti szöveg: „A sötét vizű folyóvizek jelzője általában *fekete*, a világosaké *fehér*. Így különböztetik meg a két *Köröst* (*Fehér-* és *Fekete-Körös*; harmadik ága nem a színéről kapta nevét), valamint a *Tisza* két kezdő ágát.” (NV.³ 132).

3.3. Bizonyos esetekben ugyanakkor a magyar helynév mellett jelentkező angol értelmezés, magyarázat nem a név nyelvi felépítésének jellemzőit adja meg, hanem a denotátum helyzetére vonatkozó ismereteket taglal, pl. *-köz* utótagú tájneveink felsorolásakor: „*Rábaköz* (between the Rába and the Répce rivers), [...] *Bodrogköz* (Tisza — Bodrog)” (WN. 102), vagy éppen a denotátum azonosításának következményeként a jelölt földrajzi objektum konvencionális angol nevét közli, pl. „*Duna* 'Danube'”, „*Dunántúl* (Pannonia;¹⁶ lit. 'beyond the Danube')”, „*Székelyföld* (Székelyland)” (WN. 100, 102).¹⁷ Nincs szükség a helynév belső szerkezetének azonosítására akkor sem, amikor a név használatát, így a toldalékolás szabályait: pl. „*Komáromban* 'in Komárom'”, „*Debrecenbe* 'to Debrecen'” (WN. 14); illetve helyneveink jelzővel való bővülésének lehetőségét: pl. „*Bátor* (in Heves County), *Nyírbátor* (Szabolcs-Szatmár County), *Gagybátor* (Borsod-Abaúj-Zemplén County)” (WN. 16) kívánja bemutatni a kérdéses szövegrész.

4. Magyar–angol történeti helynévtípusok párhuzamai

A különböző nyelvek helyneveinek szerkezeti, főként funkcionális-szemantikai elemzése során azonosított névtípusok összehasonlításán keresztül kibontakozhatnak előttünk a helynévadás univerzális jegyei (vö. „A névrészek funkciói, a helynévadásban szerepet játszó funkcionális-szemantikai modellek [...] nem csupán az egyes nyelvekre jellemző, azaz nem nyelvspecifikus kategóriák, hanem alapvetően a megismerés formáival, általában pedig az emberi tudással függenek össze”; HOFFMANN 2007: 54). Ezek az általános jegyek — éppen nyelvfüggetlenségük révén — segítségül hívhatók bizonyos idegen nevek felépítésének megvilágításában: pl. a magyar olvasót az olyan helynevek típusának azonosításában, mint például *Newton*, *Newtown* (< óang. *nēowa tūn* 'új falu/város'; DEP. 341), *Neustadt* (ném. 'új város'; F. N. S. 2: 703), *Neuville* (fr. 'új város'; MATTHEWS 1972: 44), *Villanueva* (sp. 'új város'; MATTHEWS 1972: 44), *Novgorod* (or. 'új vár(os)'; F. N. S. 2: 246), *Napoli* (< lat. *Neapolis* < gör. *Νεάπολις* 'új város'; F. N. S. 2: 222), *Karthágó* (< lat. *Carthago* < pun *qart-ḥ' dāšāt* 'új város'; F. N. S. 1: 694) mindenképpen segíti az az információ, hogy e nevek felépítésüket tekintve lényegében megegyeznek a magyar *Újváros* (vö. F. N. S. 2: 703) helynévvel; a *Newcastle* (ang. 'új vár'; DEP. 340), *Neuenburg* (ném. 'új vár'; F. N. S. 2: 237), *Neuchâtel* (fr. 'új vár'; F. N. S. 2: 237) nevek pedig párhuzamba állíthatók a magyar *Újvár* (vö. F. N. S. 2: 702; 1: 50, *Abaújvár* a.) településnévvel.

¹⁶ Vö. ugyanakkor a gyakran használt angol *Transdanubia* 'Dunántúl' tájnevet.

¹⁷ Ezen eljárásommal összefüggésben megjegyezhető, hogy az idegen személyneveket tárgyaló szövegrészben az angol értelmezés egyik lehetőségét a névforma angol nyelvben meghonosodott konvencionális transliterálásának megadása jelenti, pl. „*Mihail Solohov* (Mikhail Sholokhov)” (WN. 12).

Ugyanígy az angol nyelvű olvasók névértelmezését is elősegítheti, ha a magyar helyneveket alkotó névrészek közszói jelentésének, illetve a nevekben megtalálható névelemek funkciójának megadása mellett, amennyiben ilyen névformák léteznek, cf. ('vö.') rövidítéssel bevezetve a magyar névhez hasonló felépítésű angol helynevekre hívjuk fel a figyelmet. Különösen segítheti ez az információ a névtípusok tekintetében tudatosabban gondolkodó névkutatók névértelmezését. Az alábbiakban magyar–angol névpárhuzamokon¹⁸ keresztül ezen eljárás módjainak gyakorlati megvalósításának lehetőségeit vizsgáljuk, utalva az esetlegesen fellépő nehézségekre is. Előbb a funkcionális-szemantikai és grammatikai tekintetben is párhuzamos felépítést mutató településnevek; majd a funkcionális-szemantikai téren azonos, de grammatikailag eltérő sajátosságokkal rendelkező helységnevek; aztán az azonos vagy nagyon hasonló funkcionális-szemantikai szerkezetű, ám a felhasznált névrészek állománya kapcsán kulturális kötöttségekkel bíró településnevek bemutatására kerül sor; végül pedig az azonos funkcionális-szemantikai tartalmat kifejező, természeti objektumokat jelölő helynevek rövid jellemzése következik.

4.1. Bizonyos történeti névtípusok esetében nem túlzottan nehéz funkcionális-szemantikai és grammatikai tekintetben is párhuzamot mutató névformákat azonosítanunk a két nyelv viszonylatában. A településformára utaló utótagú, korai keletkezésű összetett helységneveink közül a helyzetre, alakra, nagyságra, korra, jellegzetes építményre vonatkozó előtaggal bíró településneveknek megvannak az angol nyelvű megfelelői, pl. *Alsófalú* (vö. FNESz. 1: 78) — *Netherton* ('alsó falu', Nb,¹⁹ Wo; DEPN. 338); *Felsőfalú* (vö. FNESz. 1: 455) — *Overton* (< óang. *ufera tūn* 'felső falu', Chs, Db, Ha, Sa²⁰; DEPN. 354); *Közép-*

¹⁸ A „magyar–angol névpárhuzam” kitétel ezúttal magyar és angol (esetleg az óangolhoz viszonylag közel álló, ezért attól több esetben nehezen elkülöníthető óészaki és óskandináv) etimológiájú nevek jelentés- és szerkezetbeli párhuzamaira vonatkozik, azaz a két nyelv idegen eredetű helyneveit — az anyanyelvi beszélők által értelmezhetetlen voltak miatt — itt most nem vesszük figyelembe.

¹⁹ Az angol helységnevek kapcsán a DEPN. rövidítéseit átvéve feltüntetjük, hogy az adott jelentésű név által jelölt település melyik megyében található. Az alkalmazott megyenév-rövidítések a következők: Bd = Bedfordshire, Bk = Buckinghamshire, Brk = Berkshire, Ca = Cambridgeshire, Chs = Cheshire, Co = Cornwall, Cu = Cumberland, D = Devonshire, Db = Derbyshire, Do = Dorset, Du = Durham, Ess = Essex, Gl = Gloucestershire, Ha = Hampshire, He = Herefordshire, Hrt = Hertfordshire, Hu = Huntingdonshire, K = Kent, La = Lancashire, Le = Leicestershire, Li = Lincolnshire, Mx = Middlesex, Nb = Northumberland, Nf = Norfolk, Np = Northamptonshire, Nt = Nottinghamshire, O = Oxfordshire, Ru = Rutland, Sa = Shropshire, Sf = Suffolk, So = Somerset, Sr = Surrey, St = Staffordshire, Sx = Sussex, W = Wiltshire, Wa = Warwickshire, We = Westmorland, Wo = Worcestershire, YE = East Yorkshire, YN = North Yorkshire, YW = West Yorkshire.

²⁰ A gyakori, ezért sokszor megkülönböztető elemmel ellátott angol helységnevek esetében — a megállapítások egyértelmű vonatkozathatóságának biztosítására — csak a differenciáló elem nélküli, alapnévvel jelölt települések elhelyezkedésére vonatkozó megyenév-rövidítéseket adjuk meg.

falva (vö. FNESz. 1: 802) — *Middleton* (< óang. *Middel-tūn* 'középső falu', Db, Du, Ess, La, Nb, Nf, Np, Sa, Sf, Sx, Wa, We, Wt, YN, YW; DEPN. 324–5), *Middleham* (< óang. *Middel-hām* 'középső falu', YN; DEPN. 324); *Hosszúfalva* (vö. FNESz. 1: 456, *Felsőhosszúfalva* a.) — *Langton* (< óang. *Langa-tūn* 'hosszú falu', Li, We, YE; DEPN. 287), *Langham* (< óang. *Langa-hām* 'hosszú falu', Do, Nf, Ru, Sf; DEPN. 286), *Lanton* (*Langton* változata, Nb; DEPN. 288), *Launton* (*Langton* változata, O; DEPN. 290), *Longton* (*Langton* változata, La, St; DEPN. 304); *Nagyfalva* (vö. FNESz. 2: 184) — *Mickleton* (< óang. *micel tūn* 'nagy falu', Gl, YN; DEPN. 324), *Mickleby* (< ósk. *Miklibȳr* 'nagy falu', YN; DEPN. 324), *Mickleham* (< óang. *micel hām* 'nagy falu', Sr; DEPN. 324); *Ófalva* (vö. FNESz. 2: 268) — *Alton* (< óang. *Aldatūn* 'régii falu', Db; DEPN. 8), *Olton* (*Alton* változata, Wa; DEPN. 349); *Újfalva* (vö. FNESz. 1: 106, *Apaujfalva* a.) — *Newton* (< óang. *nēowa tūn* 'új falu', Nt; DEPN. 341–2), *Newtown* (*Newton* változata, Ha, Nb; DEPN. 342), *Newby* (< óang. *nēowa bȳr* 'új falu', Cu, We, YN, YW; DEPN. 339), *Newham* (< óang. *nēowa hām* 'új falu', Nb, YN; DEPN. 340), *Newnham* (*Newham* változata, Bd, Ca, Gl, Ha, Hrt, K, Np, Wa, Wo; DEPN. 340), *Niton* (< óang. *nīge tūn* 'új falu', Wt; DEPN. 342), *Ninham* (< óang. *nīge hām* 'új falu', Wt; DEPN. 342); *Malomsok* (vö. FNESz. 2: 87) — *Milton* (< óang. *Mylen-tūn* 'malom falu', Cu, Db, K, Nb, Nt, St, We; DEPN. 326–7), *Millington* (*Milton* változata, Chs, YE; DEPN. 326). Van példa településformára utaló névrészt nem tartalmazó korai keletkezésű helységnevek párhuzamaira is: pl. *Fehéregyház(a)* (vö. FNESz. 1: 445) — *Whitchurch* ('fehér templom', Bk, D, Ha, He, O, Sa, So, Wa; DEPN. 513), *Whitkirk* ('fehér templom', YN; DEPN. 514); *Vásárhely* (vö. FNESz. 2: 739) — *Kepwick* (< óang. *cēap-* v. *cēpe-wīc* 'vásárhely', YN; DEPN. 273).

Láthatjuk, hogy egy-egy magyar helységnév kapcsán gyakran több, azonos szemantikai tartalmat hordozó angol névpárhuzam is felmerül. Ugyanakkor az angol névformák között különbség lehet a tekintetben, hogy a településnév felépítése mennyiben azonosítható az anyanyelvi beszélők számára. Így például a *Middleton*, *Longton*, *Newton* névformák értelmezése alkotóelemeik jelenleg is használt közszei megfelelői alapján ma is könnyen lehetséges, míg a régies előtagot tartalmazó *Mickleton* vagy az idegen eredetű névrésszel bíró *Mickleby* névformák értelmének megfejtése már nyelvtörténeti ismereteket kíván az anyanyelvi beszélőktől is. Fontos tudni, hogy a formailag azonos összetett településnevek névrészei különböző helységek esetében különböző közszeokra mehetnek vissza, pl. a fent idézett (gyakoribb) jelentés ellenében a herefordshire-i *Middleton* (*on the Hill*) a korai lejegyzett névforma (1086: *Miceltune* < óang. *Micla-tūn*; DEPN. 325) tanúsága szerint nem 'középső falu', hanem 'nagy falu' jelentésű; a lancashire-i és az észak-yorkshire-i *Overton* (< óang. *Ōfer-tūn* 'folyóparti falu'; DEPN. 354) helységek nem egy másik, közeli településhez viszonyított helyzetük alapján, hanem vízparti fekvésük után kapták nevüket; a durhami *Langton* (<

1050 k.: *Langadun*; DEPN. 287) pedig eredetileg nem 'hosszú falu', hanem 'hosszú hegy' értelmű helynév volt. A településformára utaló utótag kapcsán megjegyzendő, hogy 'falu', 'falva', 'település' jelentésben az angol helységnevekben több kifejezéssel találkozhatunk, pl. *-ton* (< óang. *tūn* 'tanya, falu, város'; DEPN. 482), *-ham* (< óang. *hām* 'falu, birtok, kúria, tanya'; DEPN. 213–4), *-by* (< óé. *bȳr*, *bær* 'falu, tanya'; DEPN. 79), *-wich/-wick* (< óang. *wīc* 'lakóhely, kisebb falu, város'; DEPN. 515), *-worth/-worthy/-wardine* (< óang. *worþ/worþig* 'tanya'; DEPN. 535–6) (vö. még CAMERON 1969: 141–52; MATTHEWS 1972: 38–41; REANY 1960: 99–161; STEWART 1975: 255–70), melyek azonos előtaggal állva ugyanazt a jelentéstartalmat változatos formában képesek kifejezni, így érthető, hogy miként lehet egy magyar településnévnek bizonyos esetekben több angol névpárhuzama is.

4.2. Azonos funkcionális-szemantikai típusba tartozó magyar és angol helységnevek ugyanakkor a grammatikai felépítés tekintetében mutathatnak eltéréseket. Egyes magyar helységnevek jellegzetes építményre utaló névrésze *-s* melléknévképzővel van ellátva, az ennek megfelelő elem a párhuzamba állítható angol településnevekből rendszerint hiányzik, pl. *Egyházásfalu* (vö. FNESz. 1: 410) — *Kirby* (< óé. *kirkiubȳr* 'templom falu', igen gyakori angol név, csak megkülönböztető jelzős formában fordul elő; DEPN. 279), *Kirkby* (*Kirby* változata, La; DEPN. 279–80); *Hidas* (vö. FNESz. 1: 594) — *Brigg* (< óang. *brycg* 'híd', Li; DEPN. 197, *Glanford* a.).

A domborzati viszonyokra, növényzetre, az egykori lakók foglalkozására utaló településnevek tipikusan egyrészese a magyarban, míg ugyanez a jelentéstartalom jellegzetesen kétrészes névformában ölt testet az angolban, pl. *Hegyes* (vö. FNESz. 1: 578) — *Hilton* (< óang. *Hyll-tūn* 'hegyen lévő falu', Db, Hu, St, YN; DEPN. 240), *Hulton* (*Hilton* változata, La; DEPN. 256), *Downton* (< óang. *Dūn-tūn* 'hegyen lévő falu', He, Sa, W; DEPN. 150), *Dunton* (*Downton* változata, Ess, Nf, Wa; DEPN. 154), *Downham* (< óang. *Dūn-hām* 'hegyen lévő falu', Ca, Ess; DEPN. 149–50), *Barham* (< óang. *Beorghām* 'hegyen lévő falu', Ca, Hu, Sf; DEPN. 26), *Peckham* (< óang. *Pēac-hām* 'hegynél lévő falu', Sr; DEPN. 360), *Clapham* (< óang. *clop hām* 'hegyen lévő falu', Bd, Sr, Sx; DEPN. 108–9), *Clapton* (< óang. *clop tūn* 'hegyen lévő falu', Brk, Ca, Gl, Mx, Np, So; DEPN. 108–9); *Szil*, *Szilád*, *Szilágy*, *Szilás* (vö. FNESz. 2: 578, 581) — *Elmham* (< óang. *elm hām* 'falu, ahol szilfák nőttek', Nf, Sf; DEPN. 164), *Elmton* (< óang. *elm tūn* 'szil(as) falu', Db; DEPN. 165); *Tölgyes* (vö. FNESz. 1: 633, *Ipolytölgyes* a.) — *Acton* (< óang. *Āctūn* 'tölgy(es) falu', Chs, Mx; DEPN. 2), *Aighton* (*Acton* változata, La; DEPN. 4), *Aughton* (*Acton* változata, La, YE, YW; DEPN. 19); *Almágy*, *Almás*, *Almádi*, *Almád* (vö. FNESz. 1: 70; 1: 43, *Alsóalmás* a.; 1: 148, *Balatonalmádi* a.; 2: 528, *Szászalmád* a.) — *Appleton* (< óang. *Æppeltūn* 'falu, ahol almafák nőttek', Brk, Chs, Cu, K, La, Nf; DEPN. 11), *Appleby* (< óang. *Æppelbȳr* 'alma(fás) falu', Li, We; DEPN. 11); *Szilvás*

(vö. FNESz. 2: 582) — *Plumpton* ('falu, ahol szilvafák nőttek', La, Np, Sx; DEPN. 369), *Plompton* (*Plumpton* változata, YW; DEPN. 369); *Árpás* (vö. FNESz. 1: 117) — *Barton* (< óang. *beretūn* 'árpá(s) falu', Brk, Ca, Chs, Gl, He, K, La, So, Wa, We, YN; DEPN. 29); *Halász*, *Halászi* (vö. FNESz. 1: 547; 1: 561, *Gyöngyöshalász* a.) — *Fiskerton* (< óang. *Fiscera tūn* 'halászok falva', Li, Nt; DEPN. 180), *Fisherton* (*Fiskerton* változata, W; DEPN. 180), *Fisherwick* ('halászok falva', St; DEPN. 180); *Kovácsi* (vö. FNESz. 1: 484, *Fülekkovácsi* a.) — *Smeaton* ('kovácsok falva', YN, YW; DEPN. 427), *Smeeton* (*Smeaton* változata, Le; DEPN. 427); *Fedémes*, *Méhes*, *Méhész* (vö. FNESz. 1: 444, 2: 116) — *Bickerton* (< óang. *bēocere tūn* 'méhészek falva', Chs, He, Nb, YW; DEPN. 41), *Bickerston* (*Bickerton* változata, Nf; DEPN. 41).

4.3. A birtoklástörténeti eseményekre utaló településnevek között vannak funkcionális-szemantikai és grammatikai szempontból egyaránt párhuzamot mutató nevek a két nyelvben, pl. *Asszonyfalva*, *Asszonyfa* (vö. FNESz. 1: 121) — *Quainton* (< óang. *Cwēne-tūn* 'a királynő falva', Bk; DEPN. 376), *Quinton* (*Quainton* változata, Gl, Np, Wo; DEPN. 377). Az egykori világi, illetve egyházi tulajdonos rangjára, foglalkozására utaló helységnevek azonban jellemzően egyrészese (i birtokjellel ellátottak) a magyarban, míg az azonos szemantikai tartalmat hordozó angol településnevek leginkább kétrészese, pl. *Királyi* (vö. FNESz. 1: 734) — *Kingston* (< óang. *Cyninges-tūn* 'a király falva', Ca, D, Do, Gl, K, Sf, So, St, Wa, Wt; DEPN. 277–8), *Kingstone* (*Kingston* változata, Brk, He; DEPN. 278), *Kington* (< óang. *cyne-tūn* 'királyi major', He, Wo; DEPN. 278), *Kineton* (*Kington* változata, Gl, Wa; DEPN. 277); *Apáti* (vö. FNESz. 1: 110, *Aranyosapáti* a.) — *Abbotsbury* (< óang. *abbod* 'apát' és datívuszi *byrig* 'vár(os)', Do; DEPN. 1), *Abbotsham* (< óang. *abbod hām* 'az apát falva', D; DEPN. 1), *Abbotston* (< óang. *abbod tūn* 'az apát falva', Ha; DEPN. 1); *Papi* (vö. FNESz. 1: 583, *Hejőpapi* a.) — *Preston* (< óang. *Prēosta-tūn* 'papok falva', Do, Gl, Hrt, La, Mx, Nb, Ru, Sf, Sx, YE; DEPN. 374), *Prescot* ('papok lakja', La, O; DEPN. 373), *Prescott* (*Prescot* változata, Gl; DEPN. 373); *Püspöki* (vö. FNESz. 1: 213, *Biharpüspöki* a.) — *Bishopstone* ('a püspök majorsága', Bk, He, Sx, W; DEPN. 46), *Bishopton* (*Bishopstone* változata, Du, YW; DEPN. 46), *Bishton* (*Bishopstone* változata, Gl, Sa, St; DEPN. 46), *Biscott* ('a püspök lakja', Bd; DEPN. 45).

Az egykor birtokos személy nevét felmutató településnevek nem feltétlenül szemantikai és szintaktikai felépítésükben, mint inkább — a két kultúrkör eltérő sajátosságainak megfelelően — a névrészként felhasznált személynevek állományában különböznek egymástól, pl. a *-falva* utótagú magyar településnevekhez vö. angol *Osmaston* ('Ösmund falva', Db; DEPN. 352), *Shearston* ('Sigerēd falva', So; DEPN. 415), *Bilham* ('Billa falva', YW; DEPN. 42), *Masham* ('Mæssa falva', YN; DEPN. 317), *Canwick* ('Cana falva', Li; DEPN. 86), *Orgarswick* ('Ordgār falva', K; DEPN. 350), *Ingworth* ('Inga falva', Nf; DEPN.

265), *Pickworth* ('Pīca falva', Li, Ru; DEPN. 365) helységnevek; a *-monostora/-egyháza* utótagú magyar településnevekhez vö. angol *Pitminster* ('Pippa (embe-reinek) temploma', So; DEPN. 368), *Bonchurch* ('Buna temploma', Wt; DEPN. 52) helységnevek; a *-hida* utótagú magyar településnevekhez vö. angol *Curbridge* ('Creoda hídja', O; DEPN. 136), *Tonbridge* ('Tunna hídja', K; DEPN. 477) helységnevek; a *-réve* utótagú magyar településnevekhez vö. angol *Basford* ('Basa réve', Nt; DEPN. 29), *Wilsford* ('Wifel réve', Li, W; DEPN. 521) helységnevek.

4.4. A kultúra, a történelem függvénye, hogy a településnevekben milyen, a területet benépesítő népcsoportok neve jelenhet meg. Ennek megfelelően pusztán az azonos funkcionális-szemantikai szerkezet magyar és angol névrendszerbeli megléte illusztrálható egyes, az egykori lakosok nemzetiségét felmutató helységneveket illetően: vö. pl. a helységben egykor élő emberek etnikai hovatartozására utaló első névrészből és a település fajtáját jelölő második névrészből felépülő településnév-típus jelenléte mindkét nyelvben. A helységnevekbe foglalt népcsoportok megjelölései azonban értelemszerűen különböznek egymástól a két nyelvben, pl. magyar *Horvátfalva* (vö. FNESz. 1: 609), *Jászfalu* (vö. FNESz. 1: 653), *Magyarfalva*, *Magyarfalva* (vö. FNESz. 2: 68–9), *Németfalva* (vö. FNESz. 2: 234), *Olaszfalva* (vö. FNESz. 2: 273), *Oroszfalva* (vö. FNESz. 2: 285; 1: 86, *Alsóoroszfalu* a.), *Szászfalu* (vö. FNESz. 2: 530; 2: 654, *Tiszászászfalu* a.), *Tótfalu* (vö. FNESz. 2: 671; 1: 759, *Kistótfalu* a.) helységnevek — angol *Swaffham* (< óang. *Swāf-hām* v. *Swāf-hām* 'a svábok falva', Ca, Nf; DEPN. 455); *Frieston* ('a frízek falva', Li; DEPN. 188), *Friston* (*Frieston* változata, Sf; DEPN. 188), *Frisby* ('a frízek falva', Le; DEPN. 188), *Firsby* (*Frisby* változata, Li; DEPN. 180); *Saxham* (< óang. *Seax-hām* 'a szászok falva', Sf; DEPN. 405–6), *Saxton* (< óang. *Seax-tūn* 'a szászok falva', Ca, YW; DEPN. 406); *Ingleby* (< ósk. *Englabȳr* 'az angolok falva', Db, Li; DEPN. 264); *Irby* (< ósk. *Īrabȳr* 'az írek falva', Chs, YN; DEPN. 266), *Ireby* (*Irby* változata, Cu, La; DEPN. 266), *Ireton* ('az írek falva', Db; DEPN. 266); *Danby* ('a dánok falva', YN; DEPN. 139), *Denby* (*Danby* változata, Db, YW; DEPN. 141); *Normanby* (< ósk. *Norðmannabȳr* 'a skandináviaiak/norvégok falva', Li, YN; DEPN. 343), *Normanton* ('a skandináviaiak/norvégok falva', Db, Le, Li, Nt, Ru, YW; DEPN. 343); *Ferrensby* (< óé. *færeyingr bȳr* 'a Feröer-szigetiek falva', YW; DEPN. 178) településnevek.

A földrajzi, igazgatásbeli sajátosságoknak megfelelően csak az azonos funkcionális-szemantikai szerkezet mindkét nyelvbeli jelenléte bizonyítható a folyóvizek, a természeti vagy közigazgatási területek nevét magukban foglaló településnevek esetében is, pl. magyar *Szamosfalva* (vö. FNESz. 2: 519), *Mátraháza* (vö. FNESz. 2: 108), *Kunszállás* (vö. FNESz. 1: 813) helységnevek — angol *Linton* ('falva a Lyne folyó mellett', Nb; DEPN. 300), *Tamerton* ('falva a Tamar folyó mellett', D; DEPN. 459), *Measham* ('falva a Mease folyó mellett', Le;

DEPN. 319), *Trentham* ('falu a Trent folyó mellett', St; DEPN. 480), *Leintwardine* ('falu a Lent folyó mellett', He; DEPN. 295), *Lugwardine* ('falu a Lugg folyó mellett', He; DEPN. 307); *Wrockwardine* ('falu a Wrekin hegy mellett', Sa; DEPN. 539); *Marden* ('falu a Maund kerületnél', He; DEPN. 314) településnevek.

A felhasznált névrészek állományának kulturális gyökerű meghatározottságán túl nyelvspecifikus névszerkezeti sajátosságok is kimutathatók a település védőszentjére vonatkozó névrészt tartalmazó angol helységnevek kapcsán: a megfelelő magyar névtípussal összevetve állományi különbségeket, pl. *Felixkirk* ('Szent Félix temploma', YN; DEPN. 177), *St. Neots* ('Szent Neoté', ti. 'Szent Neot temploma', Hu; DEPN. 401); illetve névszerkezeti eltéréseket, pl. az imént említett *St. Neots*, *Peterchurch* ('Péter templom', ti. 'Szent Péter temploma', He; DEPN. 364), *Kirkandrews* ('templom Andrásé', ti. 'Szent András temploma', Cu; DEPN. 279) egyaránt azonosíthatunk.

4.5. Funkcionális-szemantikai tekintetben párhuzamos helyneveket a természeti objektumok megnevezései között is találunk. A jelentésszerkezetbeli párhuzam járhat a grammatikai felépítés azonos voltával, vö. pl. folyónevek: pl. *Sebes* (vö. FNESz. 2: 461, *Sebeshely* a.) — *Cave* (< óang. *cāf* 'gyors, fürge', YE; DEPN. 91), *Tale* (az óang. *getel* 'gyors' szó származéka, D; DEPN. 459); *Disznajó* (vö. FNESz. 1: 373) — *Somborne* ('vaddisznó patak', Ha; DEPN. 430), *Swinburn* ('disznó patak', Nb; DEPN. 457), *Swinbrook* ('disznó patak', O; DEPN. 457); *Hideg-patak* (vö. FNESz. 1: 595, *Hidegvíz* a.) — *Caldew* (< óang. *cald-ēa* 'hideg folyó', Cu; DEPN. 82); hegynevek: pl. *Kőris-hegy* (vö. FNESz. 1: 794) — *Ashill* ('kőris hegy', So; DEPN. 15); *Vörös-kő* (vö. FNESz. 2: 779) — *Redcliff* (< óang. *rēade clif* 'vörös szikla', So; DEPN. 383), *Radcliffe* (*Redcliff* változata, La; DEPN. 378), *Radclive* (*Radcliffe* változata, Bk; DEPN. 378), *Ratcliff* (*Radcliffe* változata, Mx; DEPN. 381), *Ratcliffe* (*Radcliffe* változata, Le, Nt; DEPN. 381); *Kövecses-hegy* (vö. FNESz. 1: 800–1) — *Chiselborough* (< óang. *ceosol-beorg* 'kavicsos hegy', So; DEPN. 106); *Magos-hegy* (vö. FNESz. 2: 65) — *Headon* (< óang. *hēa-dūn* 'magas hegyvonulat', Nt; DEPN. 229), *Hendon* (< óang. *Hēa-dūn* 'magas hegy', Mx; DEPN. 234), *Highlow* (a 'magas hegy' jelentésű szókapcsolat második eleme az óang. *hlāw*, *hlāw* 'hegy', Db; DEPN. 239, 242); erdőnevek: pl. *Nagyerdő* (vö. FNESz. 2: 183) — *Broadwood* ('nagy erdő', D, So; DEPN. 67), *Bradshaw* ('kiterjedt liget', Db, La, YW; DEPN. 58).

Azonos jelentéstartalom mellett a grammatikai felépítés ugyanakkor különbözhet is a két nyelvben, vö. folyónevek: pl. *Lápos* (vö. FNESz. 2: 15) — *Piddle* ('mocsár, láp', Do; DEPN. 365–6); *Nádas* (vö. FNESz. 2: 169, *Nádasdaróc* a.) — *Redbourne* (< óang. *Hrēodburna* 'nádas patak', Li; DEPN. 383), *Redbourn* (*Redbourne* változata, Hrt; DEPN. 383), *Radbourn* (*Redbourn* változata, Wa; DEPN. 378), *Rodbourn* (*Radbourn* változata, W; DEPN. 390); *Veres-patak*

(vö. FNESz. 1: 543, *Gyilkos-tó* a.) — *Rede* (< óang. *Rēade* 'a vörös', Nb; DEPN. 383); hegynevek: pl. *Sas-kő* (vö. FNESz. 2: 457) — *Arncliffe* (< óang. *earna-clif* 'sasok sziklája', YW; DEPN. 13); *Havas* (vö. FNESz. 1: 576) — *Snodhill* ('havas hegy', He; DEPN. 429); erdőnevek: pl. *Farkas-erdő* (vö. FNESz. 1: 442) — *Woolley* ('farkasok erdeje', Brk, Hu, YW; DEPN. 532); *Király-erdő* (vö. FNESz. 1: 732) — *Kingsnorth* ('a király erdeje', K; DEPN. 277), *Kingswood* ('a király erdeje', Gl, Sr, Wa; DEPN. 278) (vö. még CAMERON 1969: 33–46, 161–93; MATTHEWS 1972: 55–66; REANY 1960: 139–43; STEWART 1975: 255–70).

4.6. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a fent számba vett magyar–angol névpárhuzamok, ha a névszerkezet tekintetében helytállóak is, nem tarthatók teljes értékű nyelvi megfeleléseknek. A magyar helynevek mellett megadott párhuzamos felépítésű angol toponimák egyes (főként névhasználati) sajátosságai ugyanis jelentősebb mértékben eltérhetnek a magyar névformák vonatkozó jellegzetességeitől: más lehet a nevek gyakorisága a két nyelvben (pl. a *Middleton* jóval gyakoribb név az angol nyelvterületen, mint a neki közel megfelelő jelentéstartalmat hordozó magyar *Középfalva* a saját névrendszerén belül); különbözhetnek a nevek konnotációikban (pl. a *Whitkirk* névforma második elemének nyelvjárási kötöttsége miatt más asszociációkat hordoz az angol beszélők számára, mint a vele szerzeti párhuzamba állítható, ám hasonló korlátozásoktól mentes *Fehéregyház(a)* a magyar beszélők számára); mutathat eltéréseket a felidézett történelmi háttér (pl. a népcsoportok lakhelyére utaló angol településnevek hódítások, a hasonló típusú magyar helységnevek betelepítések emlékét őrzik); s mint erre fent már utaltunk, a nevek anyanyelvi beszélők által való értelmezhetősége is lehet különböző a két nyelv viszonylatában (pl. az angol *Woolley* névforma alkotóelemeinek azonosítása — *wolves* < óang. *wolve* 'farkasoké' és *ley* < óang. *lēah* 'erdő' — nyelvtörténeti ismereteket igényel az angol beszélők részéről, ezzel szemben a neki megfeleltethető magyar *Farkas-erdő* helynév értelmezése nem okoz gondot az anyanyelvi beszélők számára); stb.

5. Összegzés

A fentiekben kísérletet tettünk annak bemutatására, hogy milyen módszerek állnak a fordító rendelkezésére a tulajdonnevek idegen nyelvre ültetésekor. A vonatkozó fontosabb elméleti szakirodalom megállapításai szerint a lehetséges fordítói műveletek a névalak változatlan átvitelétől a névforma erőteljes átalakítását eredményező modifikációig terjedő skálán helyezkedhetnek el. Az optimális fordítói eljárás kiválasztását a szöveg egészének, benne pedig a névnek a funkciója, a tulajdonnév közszoói átlátszóságának mértéke és a jelölt denotátum típusa együttesen határozza meg. Sajátos problémát vetnek fel ugyanakkor azok a névtudományi munkák, amelyekben illusztratív példaként előkerülő magyar tulajdonnevek nyelvi szerkezetét kell a fordítónak az idegen nyelvű olvasók

számára világossá tennie. Egy magyar nyelven született szakirodalmi munka angol fordításában helyneveink célnyelvi értelmezésének lehetőségeit vizsgálva megállapítottuk, hogy a fordító mindig az adott szövegrészben tárgyalt névtani jelenség megértéséhez szükséges információkat adja meg a nevek kapcsán: ha kell, a tulajdonnév minden alkotóelemének eredetét, közszoói jelentését, köznyelvi funkcióját közli (alkalmanként az értelmezést segítő megjegyzések kíséretében), ha erre nincs szükség, a névforma közszoói tövével, s annak jelentésével találkozunk. Ezen eljárás módok mellé — elsősorban onomasztikai munkákban — a névtípus, a névszerkezet jellegének megvilágítására lehetőségként kínálkozik — az adaptáció egy sajátos típusaként — a célnyelvben fellelhető névpárhuzamok feltüntetése is. A névmegfelelések azonosítását a fordítónak a célnyelvi névadási szokások ismeretére is kiterjedő kulturális kompetenciája segítheti. A magyar–angol helynévi párhuzamok fenti bemutatása mögött kirajzolódik egy, a két nyelv történeti helynévtípusait összevető tipológia elkészítésének szükségessége is, mely vizsgálat eredményei aztán hatékonyan segíthetnék a fordítókat a párhuzamos felépítésű magyar és angol helynevek azonosításában.

Irodalom

- ALBIN, VERÓNICA (2003), What's in a Name: Juliet's Question Revisited. *Translation Journal* 7/4.
<http://translationjournal.net/journal/26names.htm> (2009. 05. 12.).
- ALBIN, VERÓNICA (2004), Does Juliet's Rose, by Any Other Name, Smell as Sweet? *Translation Journal* 8/1.
<http://translationjournal.net/journal/27names.htm> (2009. 05. 12.).
- CAMERON, KENNETH (1969), *English Place-Names*. London.
- CASTAÑEDA-HERNÁNDEZ, GILBERTO (2004), Navigating through Treacherous Waters: The Translation of Geographical Names. *Translation Journal* 8.2.
<http://translationjournal.net/journal/28names.htm> (2009. 05. 12.).
- DEPN. = EKWALL, EILERT, *The Concise Oxford Dictionary of English Place-names*. Fourth edition. Oxford, 1960.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- GERCSÁK GÁBOR (2007), Magyar tájnevek angol fordítása. In: *Ezerarcú lexikon*. Szerk. FÓRIS ÁGOTA–TÓTH SZERGEI. Terminologia et Corpora — Supplementum. Tomus II. Szombathely. 100–10.
- GERCSÁK GÁBOR (2008), Magyar és angol országnevek a fordításban. *Fordítástudomány* 10/1: 71–8.
- FARKAS TAMÁS (2007), A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közszoók és tulajdonnevek példáján. *NÉ.* 29: 167–88.
- FARKAS TAMÁS (2009), A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal* vagy *Viktória, Eugén* vagy *Jenő?* *Fordítástudomány* 11/2: 22–35.

- HAJDÚ MIHÁLY (2003), *Általános és magyar névtan*. Bp.
- HOFFMANN ISTVÁN (2007), *Helynevek nyelvi elemzése*. Második kiadás. Bp.
- KÁLMÁN BÉLA (1967), *A nevek világa*. Bp.
- KLAUDY KINGA (1997), *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Bp.
- MATTHEWS, CONSTANCE MARY (1972), *Place-Names of the English-Speaking World*. Worchester and London.
- MIKESY GÁBOR (2008), Új utak és trendek a térképi névírásban. In: *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ. Bp. 204–11.
- MIZANI, SAMIRA (2008), Proper Names and Translation. *Translation Journal* 12/3. <http://translationjournal.net/journal/45proper.htm> (2009. 05. 08.).
- NV.³ = KÁLMÁN BÉLA, *A nevek világa*. Harmadik kiadás. Bp., 1973.
- PARIANOU, ANASTASIA (2007), Translating Proper Names: a Functionalist Approach. *Names* 55/4: 407–16.
- PERÉNYI KÁROLY (1981), Hogyan fordítsuk a magyar helyneveket? *Nyr.* 105: 377–8.
- PUSZTAI-VARGA ILDIKÓ (2008), A forrás- és célkultúra viszonyának hatása a fordítói megoldásokra (Kulturálisan kötött kifejezések átültetése versfordítások esetén). *Folia Uralica Debreceniensia* 15: 83–111.
- REANY, PERCY HIDE (1960), *The Origin of English Place-Names*. London.
- RIHMER ZOLTÁN (2008), Fordítás vagy adaptáció? A modern latin személynévhasználat problémái. In: *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ. Bp. 450–60.
- SÄRKKÄ, HEIKKI (2007), Translation of Proper Names in Non-fiction Texts. *Translation Journal* 11/1. <http://translationjournal.net/journal/39proper.htm> (2009.05.06.).
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1967), A tulajdonnevek lefordíthatósága. *Nyr.* 91: 280–92.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1979), *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Bp.
- STEWART, GEORGE RIPPEY (1975), *Names on the Globe*. New York.
- VÁRNAI JUDIT SZILVIA (2005), *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Bp.
- VERMES ALBERT PÉTER (2005), *Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis*. Debrecen.
- WN. = KÁLMÁN BÉLA, *The World of Names. A Study in Hungarian Onomatology*. Ford. VIRÁGOS ZSOLT. Bp., 1978.